

ΑΥΤΟΠΕΠΟΙΘΗΣΗ

Ne te quæsieris extra

ΔΙΑΒΑΣΑ τὶς προάλλες μερικοὺς στίχους, γραμμένους ἀπὸ ἓνα γνωστὸ ζωγράφου, πού εἶχαν πρωτοτυπία καὶ δὲν ἦταν συμβατικοί. Ἡ ψυχὴ δέχεται πάντα ἓνα μήνυμα ἀπὸ τέτοιες γραμμές, ὡς εἶναι ὁποιοδήποτε τὸ θέμα τους. Γιατὶ τὸ αἶσθημα πού ἐμπνέουν εἶναι περισσότερο ὑπολογίσιμο ἀπὸ τὶς τυχόν ιδέες πού θὰ μπορούσαν νὰ περιέχουν. Τὸ νὰ πιστεύεις στὴν ἐνδόμυχη σκέψη σου, τὸ νὰ πιστεύεις πὼς ὅ,τι εἶναι ἀληθινὸ γιὰ τὰ μύχια τῆς καρδιάς σου, εἶναι ἀληθινὸ καὶ γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους — αὐτὸ δείχνει ἰδιοφυΐα. Λέγε τῇ βαθύτατη πεποίθησή σου, κι ὁ λόγος σου θὰ γίνεῖ οἰκουμενικὴ ἀλήθεια· γιὰ τὸ ἐσώτατο σκίρτημα τῆς ψυχῆς στὴν κατάλληλη ὥρα, θὰ γίνεῖ κοινὴ πεποίθηση — ἡ πρωτόρμητη σκέψη εἶναι τόσο σωστὴ ὅσο σωστὴ εἶναι καὶ ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ. Ἡ φωνὴ τοῦ πνεύματος μιλά μέσα σ' ὅλους, καὶ στὰ λόγια τοῦ Μωϋσῆ, τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Μίλτωνα δίνουμε ἀξία ὄχι γιὰ τὸ ἐπανελάβαν ὅσα οἱ ἄλλοι ἔχουν πεῖ, μὰ γιὰ τὸ ἀψηφῶντας βιβλία καὶ παραδόσεις, εἶπαν ἐκεῖνο πού οἱ ἴδιοι σκέφτονταν. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ μάθει νὰ εἶναι ἀγρυπνῶν «ἐπὶ σκοπὸν» γιὰ νὰ ἐπισημάνει αὐτὲς τὶς ἐκλάμψεις πού δέχεται τὸ πνεῦμα του «ἐκ τῶν ἔνδον», περισσότερο κι ἀπ' τὶς ἀστραπὲς πού τοῦ στέλνουν οἱ περίλαμπροι κόσμοι τῶν φημισμένων διανοητῶν καὶ τῶν βάρδων. Καὶ ὅμως, περιφρονεῖ ἐπιπόλαια τὶς σκέψεις του μονάχα γιὰ τὸ λόγο πὼς εἶναι δικές του! Σὲ κάθε ἔργο ἰδιοφυΐας ἀναγνωρίζουμε τὶς σκέψεις μας πού ἀφήσαμε νὰ περάσουν ἀνεκμετάλλευτες· τώρα ἐπιστρέφουν σ' ἐμᾶς μὲ ἀπαλλοτριωμένη τὴν κυριότητά μας. Κι ἀληθινὰ τ' ἀριστουργήματα δὲν ἔχουν συγκλονιστικώτερο δίδαγμα ἄλλο ἀπὸ τοῦτο: Νὰ μᾶς διδάξουν νὰ κρατοῦμε σφιχτὰ καὶ νὰ ἐξωτερικεύουμε μὲ καλοπροαίρετη ἀποφασιστικότητά τὶς αὐθόρμητες παρορμήσεις τῶν στοχασμῶν μας, παρὰ νὰ τὶς δεχόμαστε ὅταν μᾶς ἔρχονται ἀπὸ δεύτερο χέρι. Ἄν δὲν τὸ κάνουμε αὐτό, ὁ πρῶτος ἀγνωστος πού θὰ ὑποστήριζε μ' ἐπιδεξιότητα τὴν ἴδια ἀκριβῶς γνώμη πού κι ἐμεῖς εἴχαμε σκεφτεῖ, μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ νιώσουμε ντροπὴ γιὰ τὸ ὑπόχρεωθήκαμε νὰ γίνουμε ὁπαδοὶ μιᾶς ἀλήθειας πού μπορούσε νὰ ἡμασταγ ἐμεῖς οἱ κήρυκές της.

Ἐπάρχει μιὰ ἐποχὴ στὴν παιδείου τοῦ ἀνθρώπου ὅπου φθάνει κανεὶς στὸ συμπέρασμα πὼς ἢ πολυμάθεια εἶναι ἄγνοια καὶ πὼς ἢ μίμηση εἶναι αὐτοκτονία· πὼς ὁ ἑαυτός του εἶναι ὁ μοναδικὸς κλῆρος του· πὼς μ' ὄλο πού ὁ κόσμος ἓνα γύρο του εἶναι γεμάτος ἀγαθά, ἐκεῖνος δὲ θ' ἀποκτήσει οὔτε σπυρὶ σιτάρι, ἂν δὲν καματέψει μόνος του τὸ κομμάτι τῆς γῆς πού τοῦ δόθηκε. Ἡ δύναμη πού κατέχει εἶναι μιὰ πρωτόφαντη δύναμη στὴ φύση καὶ κανένας ἄλλος δὲν ξέρεει καλύτερα ἀπ' τὸν ἴδιο πὼς νὰ τὴ χρησιμοποιήσει, ὡστόσο ἄς ἔχει στὸ νοῦ του πὼς δὲν θὰ γνωρίσει ποιά εἶναι ἀκριβῶς ἢ δυνάμει του ἂν πρῶτα δὲν τὴ δοκιμάσει. Δὲν εἶναι χωρὶς σημασία γιατί μιὰ μορφή, ἓνας χαρακτήρας, ἓνα γεγονός τοῦ κάνουν ἐντύπωση, ἐνῶ ἄλλα περνοῦν ἀπαρατήρητα. "Ὅ,τι ἐντυπώνεται στὴ θύμησή του, ἔχει ἓνα προκαθορισμένο σκοπό. Τὸ μάτι ἔχει τοποθετηθεῖ ἐκεῖ ὅπου πρόκειται νὰ δεχτεῖ μιὰν ἀχτίδα, καὶ γιὰ νὰ πιστοποιήσει τὴν πρόσπτωσή της. Ἐκφράζουμε μονάχα τὸ μισὸν ἑαυτό μας, καὶ ντρεπόμαστε γιὰ τὴ θεϊκὴ φύση πού κατασκηνώνει μέσα μας· τὸ θεϊκὸ ὅμως ρῆμα ποτὲ δὲν ἀποφαίνεται μέσα ἀπὸ δειλοῦς. Ὁ ἄνθρωπος λυτρώνεται ὅταν δίνεται ὀλόκληρος στὴν ἀποστολή του· οἱ ἄλλοπρόσαλλες πράξεις ποτὲ δὲ φέρνουν γαλήνη· εἶναι ἓνα σπατάλεμα δυνάμεων πού δὲν ἀποφέρει τίποτα· εἶναι ἐκδηλώσεις στίς ὁποῖες δὲν ὑπάρχει πνοή, οὔτε κατάφαση, οὔτε ἐλπίδα.

Ἐμπιστέψου στὸν ἑαυτό σου: κάθε καρδιά δονεῖται σὰν ἀκούσει αὐτὸ τὸ παράγγελμα. Παραδέξου τὴ θέση ὅπου σὲ ἔταξαν ἢ Θεία Πρόνοια, ἢ κοινωνία τῶν συγκαιρινῶν σου καὶ ὁ κύκλος τῶν γεγονότων. Αὐτὸ ἔκαναν πάντα οἱ μεγάλοι ἄντρες· ἐμπιστεύθηκαν σὰ μικρὰ παιδιὰ στὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνα τους, ἀφήνοντας, ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ, νὰ ὑπονοηθεῖ μέσα ἀπ' τίς πράξεις τους, πὼς ἢ θεία βούληση ἦταν ἐκείνη πού συνδαύλιζε τὸν ἐνθουσιασμό τους, ἐνεργοῦσε μέσα ἀπ' τὴ δράση τους καὶ κυρίευε τὸ ἐγὼ τους. "Ἄς ἐνστερνιστοῦμε σήμερα κι ἐμεῖς αὐτὸν τὸν ὑπέροχο προορισμὸ μὲ μιὰν ὑψηλόφρονη ἀπόφαση· ἄς μὴν κουρνιαξοῦμε σὲ μιὰν ἀσφαλισμένη γωνίτσα ἀνθρωπάκια κι ἀνάπηροι· ἄς μὴ λακκίσουμε σὰν τοὺς ἀνανδρους σὲ μιὰν ἐπαναστατικὴ μεταρρύθμιση, μ' ἄς γίνουμε ὁδηγοί, λυτρωτὲς κι εὐεργέτες, μὲ τὴν πίστη μέσα μας πὼς εἴμαστε ἐντολοδόχοι τῆς θείας ἐπιταγῆς, κι ἄς πορευόμαστε πάντα ἐμπρός, νικώντας τὸ Χάος καὶ τὸ Σκοτάδι.

Πόσο χαριτωμένους χρησμούς μᾶς ὀίνει ἢ φύση, σ' αὐτὸ τὸ θέμα, μὲ τὴ μορφή καὶ τὰ φερσίματα τῶν μικρῶν παιδιῶν, ἀκόμα καὶ τῶν ἀπλῶν ἀμόρφωτων ἀνθρώπων! Ἐκεῖνοι δὲν ἔχουν αὐτὴ τὴ διχασμένη σκέψη, αὐτὴ τὴν ἀμφιβολία ἀπ' τίς ὁποῖες βασανίζομαστε ἐμεῖς γιατί ὁ λογικὸς δαίμονάς μας ὀλοένα ἀθροίζει τὰ ὀπὲρ καὶ τὰ κατὰ. Ἐκείνων τὸ πνεῦμα εἶναι ἀκέραιο, ἢ ματιὰ

τους ἀδέσμευτη· γιὰ τοῦτο ἔταν τοὺς κοιτάζουμε νιώθουμε ἀμηχανία. Τὸ παιδί δὲν προσαρμόζεται σὲ τίποτα· ὅλα προσαρμόζονται σ' ἐκεῖνο· ἔτσι, εἶναι οἱ μεγάλοι ποὺ κατανοοῦν νὰ παίξουν καὶ νὰ φλυαροῦν μπροστά του. Ὁ Θεὸς ὄπλισε τὸ παιδί καὶ τὸν ἔφηβο μὲ χάρες ποὺ τίς ζηλεύουμε καὶ δὲ μπορούμε ν' ἀγνοήσουμε τὴν παρουσία τους. Ἄς μὴ νομίζουμε πὼς τὸ παιδί δὲν κατέχει δύναμη, ἐπειδὴ δὲ μᾶς μιλάει μὲ μιὰ κατανοητὴ σ' ἐμᾶς γλῶσσα. Αἶγος παραπέρα, ἡ φωνή του ἀντηχεῖ καθαρὴ καὶ ἐμφατικὴ· μὲ τοὺς συνομηλίκους του ξέρει καὶ συεγνοεῖται περίφημα. Καὶ τότε, μὲ σεμνότητα ἢ καὶ ἀπροσχημάτιστα, μᾶς ἀφήνει νὰ νιώσουμε, ἐμεῖς οἱ μεγάλοι, τὸ πόσο τοῦ εἴμαστε περιττοί.

Ἡ ἀμεριμνησία τῶν παιδιῶν γιὰ τίς βιοτικὲς ἀνάγκες καὶ ἡ περιφρόνηση ποὺ δείχνουν, σὰ νὰ εἶναι ἄρχοντες, στὸ νὰ ἐξευμενίσουν κάποιον, εἶναι οἱ γνήσιες ἐκφράσεις τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Τὸ παιδί εἶναι ὅ,τι ἡ πλατεῖα στὸ θέατρο· ἀνεξάρτητο, ἀνεύθυνο, παρατηρεῖ ἀπ' τὴ σκοπιά του τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ γεγονότα ποὺ ξετυλίγονται μπροστά του, κρίνοντας καὶ ἀξιολογώντας, μὲ τὸ γρήγορο συνοπτικὸ τρόπο του, τὸ καθεὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία του — καλὸ ἢ κακό, ἐνδιαφέρον, ἀνόητο, ἔξυπνο ἢ βαρετό. Δὲ σκοτίζεται ποτὲ γιὰ τίς συνέπειες ἢ τὰ συμφέροντα· δίνει πάντοτε μιὰν ἀνεπηρέαστη καὶ ἀπροκατάληπτη ἐτυμηγορία. Πρέπει νὰ τὸ καλοπιάσετε· ποτὲ δὲ θὰ σᾶς καλοπιάσει. Ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι σὰ νὰ ἔχει φυλακιστεῖ ἀπ' τίς συνειδησιακὲς του λειτουργίες. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἔκανε κάτι ἢ μίλησε συνειδητά, εἶναι ἓνα πρόσωπο σημαδεμένο ποὺ πρέπει νὰ νοιάζεται γιὰ τὴν ἐπιδοκιμασία ἢ τὸ μῖσος τῶν ἄλλων. Γιὰ τίς πράξεις του δὲν ὑπάρχει πιά λήθη. "ὦ, καὶ νὰ ἦταν νὰ περνοῦσε πάλι σ' ἐκείνη τὴν οὐδέτερη κατάσταση! Γιατὶ ὅποιος κατορθώσει νὰ παραμερίσει, μέγας, τὰ προσχήματα καὶ ξαναδεῖ τὴν πραγματικότητα μὲ τὴν ἴδια ἐκείνη ἀπροσποίητη, ἀμερόληπτη, ἀφιλόκερδη καὶ ἀφοβὴ ἀθωότητα τοῦ παιδιοῦ — ἐκεῖνος θὰ γίνῃ πραγματικὰ τρομερός. Γιατὶ τὰ λόγια του, ποὺ θὰ φανοῦν πὼς τὰ ὑπαγορεύει ἡ ἀνάγκη καὶ ὄχι τὸ συμφέρον, θὰ σκίσουν σὰ βέλη τ' αὐτιά τῶν ἀνθρώπων καὶ θὰ γεμίσουν τίς ψυχές τους μὲ ὄεος.

Ὅμως αὐτὲς εἶναι σκέψεις ποὺ καταδέχονται τίς ὥρες τῆς μοναξιάς μας, καὶ ποὺ μᾶς ἐγκαταλείπουν ὅσο πλησιάζουμε τὴν πραγματικότητα. Ἡ κοινωνία ὀλοένα συνωμοτεῖ ἐναντίον τοῦ καθενὸς ἀπ' τὰ μέλη της. Ἡ κοινωνία εἶναι μιὰ ἀνώδυμη ἐταιρεία ποὺ οἱ μέτοχοί της συναποφάσισαν, γιὰ τὴν προσφορώτερη ἐξασφάλιση τοῦ ψωμιοῦ τους, νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀτομικότητά τους. Τὸ ἅπαντο τῆς ἀρετῆς ποὺ ἀπαιτεῖ εἶναι ὁ συμβιβασμός. Ἡ αὐτοτέλεια εἶναι ἡ ἀποστραφὴ της. Δὲν ἄγα-

πάει πραγματοποιήσεις και δημιουργούς, αλλά σχήματα και κοινόχρηστες συνήθειες.

“Οποιος θέλει να είναι άνθρωπος, πρέπει να μην είναι τυποκράτης. “Οποιος θέλει να αξιωθεί το δάφνινο στεφάνι, όχι μόνο δεν πρέπει να θορυβηθεί από τα αιτήματα που επιβάλλει το καλό, αλλά πρέπει και να ψάξει να βρει που είναι το καλό. Τίποτα δεν είναι τόσο ιερό όσο η αυτοτέλεια και η ακεραιότητα του πνεύματός μας. Κρίνε τον εαυτό σου, κι αν του δώσεις ψήφο άθωωτική, μη νοιάζεσαι πως θα σε κρίνει ο κόσμος. Θυμώμαι την απάντηση που άρκετά γέρος άκόμα, έδωσα σε ένα σεβαστό συμβουλάτορα που συνήθιζε να με παιδεύει με συζητήσεις γύρω από τα δογματικά θέματα. Στην ερώτησή μου : « Ποιά σημασία έχουν οι ιεροί τύποι της παράδοσης όταν εκπληρώνω τα αιτήματα της ψυχής μου ; » εκείνος είπε : « Μπορεί αυτές οι παρορμήσεις της ψυχής να υπαγορεύονται από τις δυνάμεις του σκότους κι όχι από τις δυνάμεις του καλού ». Τότε κι εγώ αποκρίθηκα : « Δε μου φαίνεται να συμβαίνει αυτό αν όμως είμαι τέκνο του Σατανά, πρέπει να παραμείνω τέκνο του Σατανά ». Ιερός νόμος για μένα είναι ο νόμος της φύσης μου. Το καλό και το κακό είναι έτικέτες που μεταφέρονται πότε στη μια πότε στην άλλη πράξη· το μόνο όρθιο είναι το σύμφωνο με την ιδιοσυστασία μου· το μόνο σφαλερό είναι ό,τι πάει ενάντιά της. “Ο άνθρωπος πρέπει να αντιμετωπίζει κάθε αντίδραση σαν να ήταν η αντίδραση το έφήμερο κι ο εαυτός του αιώνιος. Ντρέπομαι για το πόσο εύκολα συνθηκολογοούμε μπροστά σε τίτλους και ονόματα, μπροστά σε κοινωνικά σύνολα και νεκρούς θεσμούς. “Ο πρώτος καθώς πρέπει κι ευπροσήγορος κύριος μ’ επηρεάζει και λυγίζει τη θέλησή μου. Είναι χρέος μου να δείχνωμαι άδέκαστος και να λέγω τη σκληρήν αλήθεια προς όλες τις κατευθύνσεις. “Αν η κακεντρέχεια κι ο φαρισαϊσμός ντύνονται το μανδύα της φιλανθρωπίας, θα τους αφήσω έτσι να περάσουν ; “Αν ένας ψευτοαγαναχτισμένος θρησκόληπτος παθαίνεται για την κατάργηση της δουλείας, γιατί να μην του πω : « Αγάπα πρώτα τα παιδιά σου, αγάπα τους υπηρέτες σου που σου δουλεύουν· γίνου καλόγνωμος και ταπεινός, και μη ζητάς να σκεπάσεις τα έλαττώματά σου με το επίχρισμά αυτής της άπίθανης εϋσπλαχνίας σου για τους μαύρους που βρίσκονται χιλιάδες μίλλια μακριά. Πάψε να δείχνεις αγάπη για τους πέρα και να έχεις μίσος για τους τριγύρω σου ». Τραχειά κι άγροίκα θα είναι μια τέτοια συμπεριφορά, μα η αλήθεια αξίζει πιο πολύ από τους καταδεκτικούς τρόπους. “Η καλωσύνη πρέπει να έχει το θεμέλιό της στην αγάπη, αλλιώςτικά είναι ύποκρισία. “Όταν το κήρυγμα της αγάπης νοθεύεται και ξεφτίζει, μη διστάζεις να κηρύξεις το μίσος. “Αποφεύγω τη σύντροφιά του πατέρα και της μητέρας και της γυναί-

κας και τῶν ἀδελφῶν μου ὅταν μὲ καλεῖ τὸ πνεῦμα μου. Θὰ ἤθελα νὰ γράψω ἔξω ἀπ' τὴν πόρτα μου: Ἐδῶ μένει ἓνας ἰδιότροπος. Βέβαια, αὐτὸ πὺν κάνω πιστεύω πῶς εἶναι κάτι καλύτερο ἀπὸ ἰδιοτροπία, δὲ μπορεῖς ὅμως νὰ σπαταλᾷς τὴ μέρα σου σ' ἐξηγήσεις. Μὴν περιμένετε νὰ σᾶς πῶ γιατί ἀναζητῶ ἢ ἀποφεύγω τίς συντροφίες. Καὶ μὴ μοῦ λέτε, ὅπως τὸ ἔκανε σήμερα κάποιος, πῶς ἔχω ὑποχρέωση νὰ ἐλαφρύνω τὴ θέση τῶν φτωχῶν. Ποιὸς φταίει γιατί εἶναι φτωχοί; Ἐγώ; Ναί, ἀστόχαστε φιλόανθρωπε, γκρινιάζω γιὰ τὸ δολλάριο, τὸ σέντ, τὸν ὁδολό πὺν μοῦ ζητᾷς, γιατί τὸ χρήμα δὲ μοῦ ἀνήκει καὶ δὲ μπορῶ νὰ τὸ δώσω. Ζήτα τοὺς θησαυροὺς τοῦ πνεύματός μου καὶ τότε θὰ πουληθῶ, θὰ πάω ἀκόμα καὶ φυλακὴ, ἀν χρειάζεται, μὰ σ' ὅλες αὐτὲς τίς παρδαλὲς ἀγαθοεργίες σου γιὰ ὑποτροφίες σὲ πανεπιστήμια πὺν βγάζουν ἠλίθιους, γιὰ ὀργανώσεις μὲ μάταιους σκοπούς, γιὰ ἐλεημοσύνες σὲ ὀκνηροὺς καὶ γιὰ τ' ἀναρίθμητα φιλόπτωχα σωματεῖα, δὲν ἔχω τί νὰ δώσω. Κι ἀν κάποτε — τὸ ἀναφέρω μὲ ντροπὴ — ὑποκύπτω στὰ παρακάγια καὶ δίνω τὸ δολλάριό μου, γρήγορα ἐλπίζω πῶς θὰ βρῶ τὸ θάρρος νὰ τ' ἀρνιέμαι.

Οἱ ἀρετὲς εἶναι, στὴν κοινὴν ἐκτίμηση, πιὸ πολὺ ἢ ἐξαιρεση παρὰ ὁ κανόνας. Βλέπουν τὸν ἄνθρωπο ξεχωριστὰ ἀπ' τίς ἀρετὲς του. Οἱ ἄνθρωποι κάνουν αὐτὸ πὺν λένε καλὴ πράξη τὸ ἴδιο ὅπως θὰ πλήρωναν ἓνα πρόστιμο γιὰ κάποια τους παράλειψη. Ἡ πιὸ σωστά, σὰ ν' ἀπολογοῦνται ἢ νὰ θέλουν νὰ ἐξιλεωθοῦν ἐπειδὴ ἔκαναν τὸ ἀμάρτημα νὰ βρίσκονται στὴ ζωὴ — ὅπως οἱ ἀνάπηροι κι οἱ ψυχοπαθεῖς πληρώνουν στίς κλινικὲς ἠῶξημένα νοσήλεια γιὰ τὸ βάρος πὺν δίνουν. Ἡ ἀσκηση τῆς ἀρετῆς θεωρεῖται ἓνα εἶδος μετάνοιας. Ἐγὼ ὅμως δὲ ζητῶ νὰ ἐξιλεωθῶ, ἀλλὰ νὰ ζήσω. Ἡ ζωὴ μου δὲν εἶναι ἀπολογία, εἶναι ζωὴ. Ὑπάρχει γιὰ τὴν ἴδια κι ὄχι γιὰ νὰ γίνεῖ θέαμα. Καλύτερα νὰ εἶναι ταπεινὴ, γνήσια καὶ μετρημένη, παρὰ φανταχτερὴ κι ἄστατη. Ἐπιθυμῶ νὰ εἶναι γεμάτη ὑγεία καὶ δύναμη, κι ὄχι νὰ χρειάζεται δίαιτες κι ἀφαιμάξεις. Ἀπαιτῶ νὰ εἴστε πρῶτα ἄνθρωποι, κι ἀποκροῦω τὴν ἐξάρτηση τῆς ἀνθρωπιᾶς ἀπ' τίς πράξεις. Γνωρίζω πῶς γιὰ μένα εἶναι τὸ ἴδιο, εἴτε κάνω εἴτε ἀποφεύγω τίς πράξεις αὐτὲς πὺν λογαριάζονται σπουδαῖες. Ὅταν ἢ ζωὴ εἶναι ἓνα ἀναφαίρετο δικαίωμά μου, δὲν παραδέχομαι νὰ πληρώνω γιὰ νὰ τ' ἀποκτήσω. Ἄς εἶναι λίγα καὶ μικρὰ τὰ χαρίσματά μου, ὅμως ὑπάρχω, καὶ δὲ χρειάζεται νὰ βεβαιώσω τὴν παρουσία μου καὶ μ' ἄλλες μαρτυρίες.

Ὅ,τι πρέπει νὰ κάνω ἀφορᾷ ἐμένα, κι ὄχι τοὺς ἄλλους. Αὐτὸς ὁ κανόνας, τὸ ἴδιο δύσκολος καὶ στὴν πρακτικὴ ὅσο καὶ στὴν πνευματικὴ ζωὴ, εἶναι τὸ μοναδικὸ κριτήριον ἀνάμεσα στὴ μεγαλοσύνη καὶ τὴ μετριότητα. Καὶ εἶναι δύσκολος, γιατί πάντο-

τε θὰ βρεῖτε ἐκείνους πού ξέρουν καλύτερα ἀπὸ σὰς τὸν ἴδιο, ποῖο εἶναι τὸ καθήκον σας. Εἶναι εὐκολο νὰ ζεῖς σύμφωνα μετὰ γούστα τοῦ κόσμου· εἶναι εὐκολο νὰ ζεῖς στή μοναξιά μετὸν ἑαυτό σου· μὰ μέγας λογίζεται ἐκεῖνος πού, μέσ' στήν ὀχλοβοή, κρατᾷ με ἀπόλυτη ἡρέμια τὴν ἀνεξαρτησία τῆς μοναξιάς.

Ὅταν προσαρμόζεσαι στὶς συνήθειες πού εἶναι νεκρὸς τύπος γιὰ σένα, σκορπίζεις τὴ δύναμή σου. Χάνεις ἄσκοπα τὸν καιρὸ σου καὶ στομώνεται ἡ ἰδιομορφία τοῦ χαρακτήρα σου. "Ἄν εἶσαι ὀπαδὸς ἐνὸς νεκροῦ δόγματος, ἢ μέλος μιᾶς τυποκρατικῆς θρησκευτικῆς ὀργάνωσης, ἢ ἂν ψηφίζεις μετὸ κόμμα σου πότε ὑπέρ, πότε ἐναντία στήν κυβέρνησι, καὶ κάνεις ὅ,τι κάνουν κι οἱ ἄλλοι — κάτω ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς κοινὲς ἐκδηλώσεις θὰ εἶναι ἀκατόρθωτο γιὰ μένα ν' ἀνιχνεύσω ἀκριβῶς τί εἶδους ἄνθρωπος εἶσαι. "Ὅταν ἔμωσ αὐτὸ πού κάνεις εἶναι ἀπόρροια τῆς δικῆς σου θέλησης, τότε μοῦ εἶναι εὐκολο νὰ σὲ ξεχωρίσω. Καὶ μονάχα ὅταν κάνεις αὐτὸ πού ξεπηδάει ἀπὸ μέσα σου, ἀσπκτᾶς δύναμη. "Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ξέρει πῶς, ὅταν ἀσπάζεται τὶς ἑτοιμὲς γνώμες, παίζει τὴν τυφλόμυγα. "Ὅταν γνωρίζω πού ἀνήκεις, προβλέπω καὶ τί ἐπιχείρημα θὰ προβάλεις. "Ἀκούω πῶς κάποιος ἱεροκήρυκας ἀναγγέλλει ὅτι τὸ θέμα τῆς ὀμιλίας του θὰ εἶναι ἡ ὠφελιμότητα κάποιου ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς τοῦ δόγματός του. "Ἐ, λοιπόν, εἶναι ποτὲ πιθανὸ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς νὰ πεῖ κάτι τὸ καινούργιο καὶ τὸ ἀθόρητο; "Τάχα δὲν ξέρω προκαταβολικὰ πῶς παρ' ὅλες τὶς ἐπαγγελίες του ὅτι θὰ ἐρευνήσῃ τὶς βάσεις τοῦ θεσμοῦ οὔτε καν θὰ τὸ ἐπιχειρήσῃ; "Τάχα δὲν ξέρω πῶς ἔχει προαποφασίσει νὰ δεῖ τὸ θέμα του ἀπὸ μιᾶν ἀποψη· μονάχα, τὴν ἐπιτρεπτή, τὴν ἀποψη ὅχι τοῦ ἀνθρώπου, μὰ τοῦ ἱερατικοῦ προϊστάμενου; Εἶναι ἕνας μισθωμένος δικηγόρος κι οἱ χείρονομίες του ἐπάνω στὸν ἄμβωνα εἶναι κούφια προσποίηση. "Ἐτοί, οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι ἔδεσαν τὰ μάτια τους με κάποιο μαντήλι καὶ πιάστηκαν ἀπ' τὴν μιᾶ ἢ τὴν ἄλλη ἑτοιμὴ δοξασία. Πηγαίνοντας μετὰ τὴν ἀγέλη, δὲ σφάλλονται μονάχα στὶς λεπτομέρειες μὰ στὸ σύνολο. "Ἡ ἀλήθεια τους παύει νὰ εἶναι ἀκέραια ἀλήθεια. Τὸ δύο τους δὲν εἶναι σωστὸ δύο· οὔτε τὸ τέσσερά τους εἶναι σωστὸ τέσσερα. Γιὰ τοῦτο κι ὁ κάθε λόγος τους ἀντηχεῖ παράφωνα στήν ψυχὴ μας κι ἡ πεποίθησή μας ριζώνει πῶς ὁ ἄνθρωπος τῆς ὀμιλικῆς ἀλήθειας δὲν εἶναι νὰ ξανάβρῃ τὸ σωστό, τὸ μοναχικὸ μονοπάτι. "Ὅσο ἡ φύση δὲν ἄργεῖ νὰ μᾶς τιμωρήσῃ φορτώνοντάς μας καὶ μετὰ τὴν κατάλληλη σκευὴ πού ἀπαιτεῖ ἢ ὁμάδα μέσα στήν ὁποία ἔχουμε ἐντάξει τὸν ἑαυτό μας. Μᾶς γίνεται συνήθεια νὰ φοροῦμε μιᾶ στερεότυπη μάσκα, καὶ σιγά-σιγά ἡ μορφὴ μας παίρνει μιᾶ καταδεκτικώτατη γαῖδουρινὴ ἔκφραση. "Υπάρχει καὶ κάποια ἄλλη

λυπηρή λεπτομέρεια που δεν άργει να συμπληρώσει την εικόνα: έγνωω το «άποβλακωμένο χαμόγελο» που σφραγίζει τα χαρακτηριστικά μας όταν στις συγκεντρώσεις νιώθουμε άβολα, ή όταν άκοϋμε άνούσια κουδεντολογήματα. Οί μυώνες που δεν τανύονται φυσιολογικά, μά που συσπώνται άπό μια βιασμένη διάθεση, ταιλαιπωρούν το πρόσωπό μας και μάς κάνουν να υποφέρουμε άπό ένα πολύ δυσάρεστο αίσθημα.

Όταν διαλέξεις να είσαι άτομικά άνεξάρτητος, περίμενε να σε μαστιγώσει ή κοινωνία με την άποδοκιμασία της. Για τούτο πρέπει να μάθεις ποιάν εκτίμηση χρωστάς σε μια ξινισμένη φάτσα. Οί γύρω σου θα σε λοξοκοιτάζουν στο δρόμο ή στα φιλικά σπίτια. Αν ή άποστροφή αυτή είχε την προέλευσή της σε μια περιφρόνηση όμοια με εκείνη που έχεις κι εσύ για τή μάζα, τότε θα ήσουν δικαιολογημένος αν γυρνούσες στο σπίτι σου θλιμμένος· αλλά οί ξινισμένες φάτσες του άγελαίου πλήθους, το ίδιο όπως κι οί γλυκερές, δεν έχουν βαθύτερη άφορμή, αλλάζουν κατά πώς θα φυσήξει ο άνεμος. Ωστόσο ή αντίδραση της κοινωνίας είναι φοβερώτερη κι άπ' την αντίπαθεια των συμπαθητών σου στο σχολείο, ή την πολεμική που μπορεί να συναντήσεις στη γερουσία ή στο κοινοβούλιο. Είναι άρκετά εύκολο σ' έναν ισχυρό χαρακτήρα, που έχει πεύρα του κόσμου, να τά βγάλει πέρα με τους θυμούς των άνώτερων κοινωνικών τάξεων· έπειδή τούτες είναι δειλές και πολλά είναι τα τρωτά τους. Όταν όμως προστεθεί κι ή όργη του λαού, όταν συνδουλιστούν οί άμαθείς σε ξεσήκωμα ενάντια στο μοναχικό άτομο, όταν τ' άγρια ένστικτα που βρίσκονται καταχωνιασμένα στα βάθη της κοινωνίας άρχίσουν να μουγγρίζουν και ν' άπειλούν να σταυρώσουν, τότε χρειάζεται να έχει κανείς θεϊκή μεγαλοσύνη για να τ' άψηφήσει.

Έξω άπ' τον κίνδυνο, το άλλο πράγμα που μάς κάνει να μην τολμούμε να διακηρύξουμε την άνεξαρτησία μας άπό τις συμβατικότητες, είναι ο φόβος μήπως ο χαρακτήρας μας φανεί άλλοπρόσαλλος· γιατί οί γύρω μας έχουν σχηματίσει τή γνώμη τους για μάς άπό τις ως τά τώρα πράξεις μας, και νιώθουμε κάποια περίεργη δειλία στο ν' ανατρέψουμε αυτή την κατάσταση.

Γιατί όμως να έχεις το κεφάλι σου διαρκώς στραμμένο στο παρελθόν; Γιατί να φέρνεις όλοένα βόλτα γύρω άπ' το πτώμα της θύμησης, άπ' το φόβο μήπως φανεί ότι άναιρείς τά όσα είχες κάποτε δηλώσει; Υπόθεσε ότι αντιφάσκεις· τί σημαίνει; Είναι νόμος σοφίας το να μη βασίζεσαι ποτέ στη μνήμη άποκλειστικά, αλλά να φέρνεις το παρελθόν να κριθεί άπ' το ζωντανό σήμερα. Θ' άρνήθηκες, βέβαια, κάποτε, στις ώρες του μεταφυσικού στοχασμού σου, πώς ή Ανώτατη Βούληση έχει μορφή, ώστόσο όταν οί λατρευτικές παρορμήσεις της ψυχής σου ζητούν ένα είδωλο να

προσκυνήσουν, γτύσε τὸ Θεὸ μὲ σχῆμα καὶ χρῶμα καὶ λάτρεψέ Τον. Παράτησε κατὰ μέρος τὴ μεταφυσικὴ θεωρία, ὅπως κι ὁ Ἰωσήφ παράτησε τὸ χιτῶνα του στὰ χέρια τῆς πόρνης, καὶ φύγε.

Ἡ ἀλύγιστη συνέπεια εἶναι ἓνα ἀνόητο ξόανο πού τὸ λατρεύουν οἱ μικροπολιτικοί, οἱ ψευτοφιλόσοφοι κι οἱ θεολόγοι. Μιά μεγάλη ψυχὴ ἀγνοεῖ τὴ συνέπεια. Ἔχει τόση σχέση ἢ συνέπεια μὲ τὸν ἄνθρωπο, ὅσην ἔχει κι ὁ ἴσκιος μὲ τὸ σῶμα. Λέγε ὅ,τι σκέφτεσαι τώρα ἀφοῦ, κι αὔριο λέγε πάλι ὅ,τι νομίζεις σωστό — κι ἄς εἶναι τὰ ὑστερνὰ ἀντίθετα μὲ τὰ πρῶτα. «ὦ, θ' ἀναφωνήσουν τ' ἀπολιθώματα, νὰ εἶσαι βέβαιος πῶς θὰ παρεξηγηθεῖς!» Θὰ παρεξηγηθεῖς! Κι εἶναι τοῦτο τόσο κακό; Ὁ Πυθαγόρας παρεξηγήθηκε κι ὁ Σωκράτης κι ὁ Χριστὸς κι ὁ Λούθηρος κι ὁ Κοπέρνικος κι ὁ Γαλιλαῖος κι ὁ Νεύτων καὶ ὅλες οἱ μεγαλοφυΐες πού πέρασαν ἀπ' τὸν κόσμον μας. Τὸ νὰ εἶσαι μέγας, θὰ πεῖ νὰ εἶσαι παρεξηγημένος.

Δὲ φαντάζομαι πῶς μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐκδιᾶσει τὴ φύση του. Ὅλες οἱ αἰχμὲς τῆς θέλησής του στογγυλεύονται ἀπ' τὸν κεντρικὸ νόμον πού κυβερνάει τὴ ζωὴ του, ὅπως κι οἱ ὀγκῶδεις γήινες προεξοχὲς τῶν Ἄνδεων καὶ τῶν Ἰμαλαΐων ἀπαλείφονται ἀπ' τὴν καμπύλη τῆς ὑδρογείου. Οὔτε κι ἔχει σημασία τὸ πῶς τὸν δοκιμάζετε αὐτὸν τὸ χαρακτήρα. Γιατὶ ὁ χαρακτήρας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σὰ μιὰ ἀκροστιχίδα ἢ μιὰ ἀλεξανδρινὴ στροφή· διαβάστε τον ὅπως θέλετε, ὀμάλᾳ, ἀνάποδα ἢ διαγώνια, θὰ δεῖτε πάντα τὸ ἴδιο πρᾶγμα γραμμένο. Σ' αὐτὴν τὴ γεμάτῃ θλίψη καὶ χαρὰ ζωὴ ὅπου μὲ τοποθέτησε τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, ἄς χαράξω, μέρα μὲ τὴ μέρα, τίς ἄδολες σκέψεις μου χωρὶς πρόβλεψη, ἀπροσχημάτιστα, κι ἄς μὴν ἀμφιβάλλω πῶς θὰ εἶναι σύμμετρος μὲ τὴ φύση μου, εἴτε τὸ θέλω εἴτε ὄχι. Ἡ κάθε πράξη μου ἐμποτίζεται ἀπ' τὸ χαρακτήρα μου. Δείχνουμε αὐτὸ πού εἶμαστε. Οἱ ἄνθρωποι φαντάζονται πῶς μονάχα μὲ τίς φανερὲς πράξεις τους ἐκδηλώνουν τὴν ἀρετὴ ἢ τὴν κακία τους, καὶ δὲ γιῶθουν πῶς ἢ ἀρετὴ ἢ ἢ κακία ἀναδίνονται κάθε στιγμῇ ἀπ' τὸ εἶναι τους.

Ἐπάρχει πάντα κάποια ἐναρμόνισι ἀνάμεσα στὶς πολλὲς καὶ διάφορες πράξεις μας, φτάνει ἢ καθεμιὰ τους νὰ εἶναι, στὴν ὥρα της, φυσικὴ καὶ τίμια. Ὅσο ἀνόμοιες κι ἂν εἶναι οἱ πράξεις ἀνάμεσά τους, ἐπειδὴ προκύπτουν ἀπὸ μιὰ θέληση, ἔχουν ἀναμφισβήτητα κάποιο κοινὸ χαρακτηριστικόν. Οἱ φαινομενικὲς ποικιλομορφίες τους σβήνουν ὅταν τίς κοιτάξουμε ἀπὸ κάποια ἀπόστασι ἢ ἀπὸ κάποιο ἐποπτικὸ ὕψος. Βρίσκουμε πῶς μιὰ εἶναι ἢ συσταμένη πού τίς ἐξισορροπεῖ. Ἡ ρότα τοῦ καλοτάξιδου καραβιοῦ εἶναι μιὰ τεθλασμένη γραμμὴ συνεχῶν ἀποκλίσεων. Κι ἔμω, ἂν κοιταχτεῖ ἀπὸ μιὰν ἰκανὴ ἀπόστασι, φαίνεται εὐθεῖα. Ἡ πράξι πού πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀνεπηρέαστη παρόρμησή σου δίνει μόνη

της τὴν ἑρμηνεία της, ἀλλὰ καὶ ρίχνει ἑρμηνευτικὸ φῶς καὶ στὶς ἄλλες πράξεις σου. Ἐγὼ ἢ προσαρμογὴ σου στὶς κοινὲς πεποιθήσεις δὲν ἑρμηνεύει τίποτα. Νὰ ἐνεργεῖς ἀκούοντας τὴ φωνὴ μέσα σου καὶ τότε θὰ βρῖσκεις δικαιολόγησιν σὲ κάθε σου πράξιν. Ἡ μεγαλοσύνη ἔχει ἐμπιστοσύνη στὸ μέλλον. "Ἄν μπορῶ καὶ εἶμαι τόσο δυνατὸς σήμερὰ ὥστε νὰ κάνω αὐτὸ πού νομίζω σωστὸ καὶ νὰ περιφρονῶ τὴν κοινὴ γνώμη, θὰ πρέπει νὰ ἔχω κάνει καὶ στὸ παρελθὸν τὸ σωστὸ γιὰ νὰ εἶμαι σὲ θέση τώρα νὰ ὑπερασπίζομαι τὸν ἑαυτὸ μου. Κάνε τὴν κάθε στιγμὴ αὐτὸ πού νομίζεις σωστό. Καὶ θὰ μπορεῖς πάντα νὰ τὸ κάνεις, ἂν ἔχεις τὴ δύναμιν νὰ περιφρονεῖς τὰ προσχήματα. Ὁ χαρακτήρας πλουταίνει ἀπὸ τὴ συγκομιδὴ τῶν περασμένων μας πράξεων. Ἡ ἀσκησις τῆς ἀρετῆς διοχετεύει σ' αὐτὸν τὸ θαυματουργὸ ἀπόσταγμα της. Τί κάνει τοὺς ἥρωες πού ἀγωνίστηκαν στοὺς πολέμους καὶ στὶς συγχευσεις ν' ἀσχοῦν γύρω τους τόσο κῦρος καὶ ἐπιβολή; Τί ἄλλο παρὰ τὴ συνείδησιν ὅτι τοὺς ἀκολουθεῖ συνοδεία ἀπὸ νῆκες καὶ κατορθώματα. Αὐτὰ εἶναι πού περιβάλλουν μὲ φωτοστέφανο τὸ μέτωπο τοῦ ἥρωα. Αὐτὰ εἶναι πού φτερουγίζουν γύρω του ὡς ἄγγελοι καὶ τὸν ἀποθεώνουν. Αὐτὰ εἶναι πού δίνουν στὴ φωνὴ τοῦ Τσάταμ τὸν ἦχο τῆς βροντῆς, στοὺς τρόπους τοῦ Οὐάσιγκτον τὴν εὐγένεια, καὶ κάνουν ν' ἀστραποβολάει τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀμερικῆς στὸ βλέμμα τοῦ "Ἄνταμς. Σεβόμαστε τὴν ἰσχυρὴ προσωπικότητα γιὰτὶ δὲν εἶναι ἓνα ἐφήμερο σύμπτωμα, ἀλλὰ καρπὸς ζωῆς «ἐν ἀρετῇ». Τῆς καίμε τὸ λιβανωτὸ τοῦ θαυμασμοῦ μας ὄχι γι' αὐτὸ πού εἶναι σήμερὰ, ἀλλὰ γιὰ ἐκεῖνα πού τὴν ὁδήγησαν στὸ σήμερὰ. Τὴν ἀγαποῦμε γιὰτὶ δὲν ὑπεξαιρεῖ τὴν ἀγάπην μας μὲ ἀπατηλὰ μέσα· ἀναγνώριζουμε πὼς εἶναι αὐτοδύναμη, αὐτοδημιουργητὴ καὶ γιὰ τοῦτο πηγαία καὶ ἀνόθευτη.

Ἐλπίζω, στὶς μέρες μας, ν' ἀρχίσουμε πιά νὰ κουραζόμαστε ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς. Ἄς μὴν εἶναι πιά οἱ ἐκφράσεις μας στερεότυπες καὶ κωμικές. Ἄντι γιὰ τὸ γκῶγκ πού μᾶς καλεῖ στὸ γεῦμα ἄς ἀκούσουμε τὸν σπαρτιατικὸ αὐλό. Ἄς μὴν ὑποκλινόμαστε καὶ ζητοῦμε ὀλοένα συγγνώμην. Δὲν πρέπει νὰ προσπαθοῦμε νὰ εἴμαστε ἀρεστοὶ στοὺς ἄλλους, ὅσο φημισμένοι καὶ ἂν εἶναι· πρέπει νὰ θέλουμε ἐκεῖνοι νὰ προσπαθοῦν νὰ εἶναι ἀρεστοὶ σ' ἐμᾶς. Ἄς μὴν ξεχνῶν ὅτι ἀντιπροσωπεύω τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ὅσο καὶ ἂν τὸ ἐπιθυμῶ νὰ εἶμαι ἓνας καλοκάγαθος, πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα, νὰ εἶμαι ἓνας ἀληθινὸς ἀντιπρόσωπός της. Ἄς καυτηριάξω καὶ ἄς ἐπιτιμῶ τὴ χαμερπῆ μετριότητα καὶ τὴ μίζερην ἱκανοποίησιν, καὶ ἄς βροντοφωνάξω κατὰ πρόσωπο κάθε ἀρχῆς, δημόσιας ἢ ἰδιωτικῆς, τὴ μεγάλη ἀλήθειαν πὼς μέσα ἀπ' τὸν ἄνθρωπον ἐνεργεῖ ἓνας μέγας καὶ ὑπεύθυνος Στοιχαστὴς καὶ Δημιουργός, καὶ πὼς ὁ ἄνθρωπος

δέν ανήκει ἐδῶ ἢ ἐκεῖ, στίς διάφορες σκοπιμότητες, μὰ εἶναι τὸ κέντρο τῶν πραγμάτων. Ὅπου εἶναι αὐτός, ἐκεῖ εἶναι κι ἡ φύση. Εἶναι τὸ μέτρο ὅλων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ὅλων τῶν γεγονότων. Κατὰ κανόνα, σὲ μιὰ κοινωνία οἱ ἐκδηλώσεις μοιάζουν ἀνάμεσά τους, ὅπως καὶ τὰ μέλη τῆς εἶναι ἀντίγραφα τὸ ἓνα τοῦ ἄλλου. Ἐνῶ ὁ χαρακτήρας, τὸ ἄτομο, δέν ἔχει τὸ ὅμοιό του, δὲ μοιάζει μὲ τίποτα· εἶναι ἡ δημιουργία στήν πρωτότυπη ἔκφρασή της. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει γὰ εἶναι τέτοιος ὥστε οἱ περιστάσεις γὰ φαίνεται πῶς τὸν προσκυνοῦν. Γιατὶ τὸ ἄτομο εἶναι τὸ «κινουὺν αἷτιο», εἶναι κάποτε τὸ θεμέλιο μιᾶς χώρας, τὸ σπέρμα ἑνὸς κόσμου· χρειάζεται ἐκτάσεις κι αἰῶνες γιὰ ν' ἀναπτύξει τὸ σχέδιό του· κι οἱ ἐπερχόμενοι καιροὶ φαίνεται ν' ἀκολουθοῦν τὰ βήματά του, καθὼς τὸ πιστὸ σκυλὶ τ' ἀχνάρια τοῦ κυρίου του. Κάποτε γεννήθηκε κάποιος πού λεγόταν Καῖσαρ κι ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες ὀλοκληρώθηκε αὐτὸ πού ἀποκαλοῦμε Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Κάποτε γεννήθηκε ὁ Χριστὸς κι ἑκατομμύρια ψυχὲς ἀπὸ τότε στρέφουν τὰ μάτια τους πρὸς αὐτόν, τὸ πρότυπο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἠθικῆς τελείωσης τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνας θεομὸς εἶναι πάντοτε ἡ ἐπέκταση τῆς σκιᾶς ἑνὸς ἀτόμου: ὁ μοναχικὸς βίος προκύψε ἀπ' τὸν ἅγιο Ἀντώνιο· ἡ Μεταρρύθμιση ἀπ' τὸ Λούθηρο· οἱ κουάκεροι ἀπ' τὸν Φόξ· ὁ Μεθοδισμὸς ἀπ' τὸν Γουέσλεϋ, ἡ κατάργηση τῆς δουλείας ἀπ' τὸν Κλάρξον· Ὁ Μίλτων ὀνόμασε τὸν Σκιπίωνα «ἀνάστημα τῆς Ρώμης»· κι ὀλόκληρη ἡ ἱστορία πολὺ εὐκολὰ συνοψίζεται μέσα στὴ βιογραφία λίγων δυνατῶν κι ἐξαιρετικῶν ἀτόμων.

Ἄς ξυπνήσει λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος, ἄς νιώσει τὴν ἀξία του κι ἄς ἐπιβάλει τὴ δύναμή του. Ἄς πᾶψει γὰ εἶναι δειλὸς καὶ περιφρονημένος σὰν ψυχοπαῖδι, νόθος ἢ ἀλήτης σ' ἕναν κόσμον πού, ἂν ὑπάρχει, ὑπάρχει γι' αὐτόν. Ὅμως ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, μὴ προσπαθώντας γὰ βρεῖ μέσα του τὴν ἀξία καὶ τὴ δύναμη ἐκείνη πού ὑψώνει ἕνα μνημεῖο ἢ λαξεύει ἕνα θεό, ἀτενίζοντας σὲ τοῦτα τὰ μεγάλα ἔργα ἀποθαρρύνεται. Γιὰ ἐκεῖνον τ' ἀνάκτορα τῶν βασιλιάδων, τ' ἀγάλματα τῶν θεῶν, τὰ βιβλία μὲ τοὺς σοφοὺς λόγους εἶναι κάτι τὸ ξένο καὶ τὸ ἐχθρικό, εἶναι σὰ γὰ τὸν κοιτάζουν ἀπ' τὸ ὑπεροπτικὸ τους ὕψος καὶ γὰ τοῦ λέγε: «Ποιὸς εἶσαι ἐσύ, ἀνθρώπε μας;» Σφαιερὴ ὥστόσο μιὰ τέτοια ἀντίληψη, γιατί τὰ μεγάλα ἔργα, τὰ ὑψηλὰ ἐπιτεύγματα εἶναι μέσα στὸν κύκλον τῶν δυνατοτήτων του, τὸν περιμένουν γὰ πάρει τὴ μεγάλη ἀπόφαση καὶ γὰ τὴν κατακτήσει. Τὰ πάντα περιμένουν τὴν ἐτυμηγορίαν μου· δέν ὑπάρχουν γιὰ γὰ μου ἐπιβληθῶν, ἀλλὰ γιὰ γὰ πάρουν ἀπ' τὰ χέρια μου σημασία καὶ κύρος. Ἐκεῖνος ὁ λαϊκὸς μῦθος γιὰ κάποιον χαζὸ πού τὸν βρῆκαν στὸ δρόμον πύφλα στὸ μεθύσι καὶ τὸν κουβάλησαν σ' ἕνα παλάτι; ὅπου καὶ τὸν ἔλυσαν, τὸν

στόλισαν και τὸν προσκύνησαν σὰ νὰ ἦταν πραγματικὸς ἄρχοντας καταφέροντας νὰ τὸν πείσουν πὼς ὅσα θυμότανε ἀπ' τὴν παλιά του ζωὴ ὀφείλονταν σὲ κάποια παροδικὴ ἀρρώστια τοῦ μυαλοῦ του, θὰ βρίσκει πάντα ἀπήχηση στὴ φαντασία τοῦ λαοῦ, γιατί συμβολίζει τὴν κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐνῶ ζοῦσε σὰ χαζός, ξαφνικὰ φωτίζεται τὸ λογικὸ του και βλέπει πὼς αὐτός, ὁ ἀσήμαντος, ἔχει ἀπ' τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη, τὴ δυνατότητα νὰ γίνε βασιλιάς.

Ὁ τρόπος ποὺ διαβάζουμε τὴν ἱστορία δὲν ταιριάζει σ' ἐλεύθερους κι ἀξιοπρεπεῖς ἀνθρώπους. Ἡ φαντασία μας μᾶς ἐξαπατᾷ. Δίνουμε ὑπέρμετρη σημασία στοὺς βασιλιάδες και τὴν ἀριστοκρατία, στὴν ἐξουσία και τὴ δύναμη, κι ἀπαξιούμε ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸν ἀπλὸ Ἰζὼν ἢ τὸν Ἐντουαρντ, μὲ τὸ ταπεινὸ σπιτικὸ τους και μὲ τὰ ἔργα τους· ὡστόσο τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς και στοὺς πρώτους και στοὺς δευτέρους εἶναι ἀπαράλλακτα τὸ ἴδιο. Γιὰτί λοιπὸν αὐτὴ ἡ τιμητικὴ διάκριση γιὰ τὸ βασιλιά Ἀλφρέδο, τὸ Σκάντεμπεργκ και τὸ Γουσταῦο; Ἄς παραδεχτοῦμε πὼς ὑπῆρξαν ἄξιοι· δὲν ἐξάντλησαν ὅμως κι ὅλη τὴν ἀξιοσύνη! Αὐτὴ ἡ πράξη ποὺ κάνεις τώρα σὰν ἀνώνυμο ἄτομο μπορεῖ ν' ἀποδειχτεῖ πὼς ἔχει σημασία μεγάλη ὅσο κι ἐκείνων τὰ κατορθώματα. Ὅταν ὁ καθένας μας μάθει νὰ ἐνεργεῖ σὰν ὑπεύθυνο ἄτομο ποὺ ἐμπνέεται ἀπὸ ὑψηλὲς ἀρχές, τότε ἡ αἴγλη ἀπ' τ' ἀνδραγαθήματα τῶν «μεγάλων» θὰ μετατεθεῖ στὶς πράξεις τῶν ἀπλῶν «τζέντλεμεν».

Ἡ ἱεραρχικὴ κλιμάκωση τῆς κοινωνίας, ποὺ ἀπ' τὶς πιδὲ χαμηλὲς φθάνει ὡς τὶς ἀνώτατες βαθμίδες, ἔχει μιὰ βαθύτατη αἰτιολογία. Αὐτὸς ὁ σεβασμὸς ποὺ ἀποδίνεται ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο ἐνέχει ἓνα μεγάλο συμβολισμό. Ἡ νομιμοφροσύνη μὲ τὴν ὁποία, χιλιάδες χρόνια τώρα, οἱ λαοὶ ἐστήριξαν κι ἀναγνώρισαν τοὺς ἡγεμόνες, ἡ ὑποταγὴ ποὺ ἔδειξαν στὶς ἀρχουσες τάξεις, ἀκόμα και στοὺς μεγάλους γαιοκτήμονες, πιστεύοντας πὼς ὀφείλεται τιμὴ σ' αὐτοὺς τοὺς προνομιοῦχους ποὺ στέκονται πολὺ ψηλότερα κι ὑπακούουν σὲ δικό τους νόμο, ἀποδείχνει πὼς ὑποσυνείδητα τιμοῦσαν και σέβονταν τὴν ἐνδόμυχη ἔφεσή τους νὰ γίνουν κι ἐκεῖνοι αὐτεξούσιοι, ἀνεξάρτητοι, ἔφεση ποὺ ὑπάρχει μέσα σὲ κάθε ἄνθρωπο κι ἀποτελεῖ τὸ δίκαιο τῆς ψυχῆς του.

Ἡ ἔλξη, ποὺ ἀσκεῖ ἐπάνω μας κάθε πηγαία πράξη, ἐξηγεῖται ὅταν ἐρευνήσουμε τὴν προέλευση τῆς αὐτοπεποίθησης. Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐμπιστευόμαστε; Ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ πρωταρχικὸ Ἐγὼ ποὺ μποροῦμε νὰ τοῦ ἔχουμε ἀπόλυτη πίστη; Ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ μοναχικὸ ἀστέρι ποὺ ἀγνοεῖ τὴν κοσμικὴ ἰσορροπία και καταστρατηγεῖ τοὺς μαθηματικὸς νόμους, και ποὺ ὅταν ρίξει μιὰν ἀχτίδα του ἐπάνω και στὴν πιδὲ ἀσήμαντη πράξη — φτάνει νὰ τὴν προκαλεῖ και τὸ ἐλάχιστο ἴχνος ἀδέσμευτης θέλησης — τὴ

ντύνει με μεγαλείο; Ἡ ἔρευνα μᾶς ὀδηγεῖ σ' ἐκείνη τὴν πηγὴν ποὺ εἶναι ταυτόχρονα ἡ οὐσία καὶ τῆς ἰδιοφυΐας καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ζωῆς, καὶ ποὺ τὴν ἀποκαλοῦμε Αὐθορμησία ἢ Ἐνστικτο. Τὴν πρωθόρμητη αὐτὴ σοφία τὴ λέμε καὶ Διαίσθηση, ἐνῶ ὅσα νιώθουμε κατόπι τὰ ὀνομάζουμε αἰσθήματα. Σ' αὐτὴν τὴν θεμελιακὴ δύναμη, τὸ ἔσχατο ὄριο ἴσαμε τὸ ὁποῖο ἡ ἀνάλυση μπορεῖ νὰ προχωρήσει, ὅλα τὰ πράγματα κι ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου ἔχουν τὴν κοινὴ ἀρχὴ τους. Γιατὶ ἡ αἴσθηση πῶς ὑπάρχουμε, ποὺ κάποιες ἡσυχες ὥρες συνειδητοποιοῦμε χωρὶς νὰ νὰ ξέρουμε πῶς, ἴσως ἀκούοντας κάποιο μήνυμα ἀπ' τὴν ψυχὴ μας, δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἀπ' τὴ φύση τῶν πραγμάτων, ἀπ' τὸ χῶρο, ἀπ' τὸ φῶς, ἀπ' τὸ χρόνο, ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, μὰ εἶναι τὸ ἓνα μὲ τούτα καὶ ξεπηδάει ὅπως καὶ ὅλα ἀπ' τὴ μιὰ καὶ μοναδικὴ πηγὴ τοῦ σύμπαντος. Στὶς ἀπαρχὲς τῆς ζωῆς ζοῦμε μέσα σ' αὐτὴ τὴ δύναμη ποὺ κάνει τὰ πράγματα νὰ ὑπάρχουν, ὕστερα ὅμως ἀποχωριζόμαστε ἀπ' αὐτὴν καὶ βλέπουμε ὅλα τ' ἄλλα γύρω μας σὰ θεοροί, λησμονώντας πῶς μᾶς ἐνώνει κοινὴ οὐσία καὶ προέλευση. Σ' αὐτὴ τὴ δύναμη ὀφείλεται ἡ κάθε πράξη κι ὁ κάθε στοχασμός. Σ' αὐτὴν ἡ ἔμπνευση ποὺ δίνει στὸν ἄνθρωπο σοφία, καὶ δὲ μποροῦμε νὰ τὴν ἀρνηθοῦμε χωρὶς νὰ γίνουμε ἀσεβεῖς κι ἄθεοι. Βρισκόμαστε στὴν ἀγκαλιὰ μιᾶς ἀπεριόριστης γνώσης, ποὺ μᾶς κάνει μετόχους τῆς ἀλήθειας τῆς καὶ ὅργανα τῆς ἐνέργειάς της. Ὅταν πράττουμε δίκαια, ὅταν δραματιζόμαστε τὴν ἀλήθεια, δὲν κάνουμε τίποτα μόνοι μας, γινόμαστε ἓνα ἄβουλο διαμέσου στὰ κελεύσματά της. Ἄν θελήσουμε νὰ μάθουμε ἀπὸ ποῦ ἔρχεται αὐτὴ ἡ γνώση, ἂν προσπαθήσουμε νὰ διερευνήσουμε τὴν ὕψὴ της, θὰ μείνουμε μ' ἀναπάντητο τὸ ἐρώτημα. Τὸ μόνο ποὺ μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε εἶναι ἡ παρουσία ἢ ἡ ἀπουσία της. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου μοιράζεται ἀνάμεσα στὶς ἐκούσιες πράξεις του καὶ στὶς ἀκούσιες παρορμήσεις του, καὶ γνωρίζει πῶς σ' αὐτὲς τὶς ἀκούσιες παρορμήσεις εἶναι ποὺ πρέπει νὰ δώσει τὴ μεγαλύτερη προσοχή. Μπορεῖ νὰ δυσκολεύεται νὰ διατυπώσει τι ἀκριβῶς εἶναι αὐτὲς, μὰ κατάβαθὰ του πιστεύει πῶς ἡ ὑπαρξὴ τους εἶναι ἀναμφισβήτητη, ὅπως ἡ νύχτα κι ἡ μέρα. Οἱ προσχεδιασμένες πράξεις μου δὲν ἔχουν προέκταση μέσα μου· ἐνῶ τὰ ὀνειροπολήματα, οἱ ἐνδόμυχες συγκινήσεις μου κυριεύουν τὸ εἶναι μου καὶ μ' ἀπορροφῶν. Ἐπιπόλαιοι ἄνθρωποι ἀντικρούουν ἀβασάνιστα τὴν ἀλήθεια αὐτῶν τῶν παρορμήσεων σὰ νὰ πρόκειται ν' ἀντικρούσουν γνῶμες, ἢ καὶ — πιὸ ἀβασάνιστα ἀκόμα — γιατί δὲ μποροῦν νὰ κάνουν διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἀλήθεια ποὺ ἔρχεται ἀπὸ μέσα καὶ στὴν ἀλήθεια ποὺ κατασκευάζει τὸ μυαλό. Νομίζουν πῶς διαλέγω τούτην ἢ ἐκείνη τὴν ἐκδήλωση τῆς ψυχικῆς μου λειτουργίας. Μὰ οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς δὲν ἐξαρτιοῦνται ἀπὸ

τὰ γούστα μου, μου ἐπιβάλλονται μοιραῖα. "Αν ἀνακαλύψω μιὰν ἀλήθεια ἐγώ, τὰ παιδιά μου θὰ τῆ δοῦν κι αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ μένα. "Ἴσως στὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ θὰ τῆ δεῖ κι ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα — κι ἂς μὴν ἔτυχε νὰ τὴν ἀνακαλύψει κανεὶς πρὶν ἀπὸ μένα. Γιατὶ ἡ ἀλήθεια πού ἀνακαλύπτεται ἀπ' τὴν ψυχὴ, εἶναι ἕνα ὑπαρκτὸ γεγονὸς, ὅσο ὑπαρκτὸς εἶναι κι ὁ ἥλιος.

Ἡ ἐπικοινωνία τῆς ψυχῆς μὲ τὸ θεϊκὸ πνεῦμα εἶναι τόσα ἄμεση ὥστε εἶναι βεβήλωση νὰ παρεμβάλλονται ἀνάμεσα σ' ἐκείνην καὶ σ' αὐτὸ μεσάζοντες. "Όταν ὁ Θεὸς μιλάει, ὁ λόγος του δὲν εἶναι κομματιασμένος, εἶναι ἀκέραιος· ἡ φωνὴ Του φτάνει ὡς τίς ἐσχαιεὶς τοῦ κόσμου· περιέχει τὰ πάντα : φῶς, φύση, χρόνο, ψυχές· κι ἐπειδὴ στὸ ἕνα ὑπάρχουν ἔλα, ἡ δημιουργία ὁλοένα συντελεῖται. "Όταν ἕνα ἀπλὸ πνεῦμα δέχεται τὴ θεϊκὴ ἐπιφοίτηση, τότε ὅλη ἡ παλιὰ κληρονομία πεθαίνει — τρόποι, δάσκαλοι, κείμενα· κι οἱ ναοὶ γκρεμίζονται· τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον ζοῦνε μέσα στὸ τώρα. "Όλα τὰ πράγματα καθαγιαζοῦνται καὶ συγχωνεύονται στὴ μεγάλη ἀρχικὴ αἰτία τοῦ κόσμου, καὶ μπροστὰ στὸ ὑπέροχο καθολικὸ θαῦμα ὅλα τὰ μικρὰ κι ἐπὶ μέρους θαύματα χάνονται. "Αν, λοιπόν, κάποιος διακηρύττει πῶς τάχα ξέρει περὶ Θεοῦ καὶ μιλάει ἐν ὀνόματί Του, κι ἀρχίσει νὰ σὰς ἀραδιάζει μὲ τὴ γνωστὴ φρασεολογία τι ἔκανε καὶ τι εἶπε ὁ Θεὸς σ' ἕναν ἄλλο, παλιό, λαό, μὴν τὸ πιστεύετε γιατί τίποτα δὲν ξέρει. Ἡ δρῦς δὲν εἶναι κάτι τὸ τελειότερο ἀπ' τὸ βαλανίδι; Τὸ παιδί δὲν εἶναι μιὰ πιὸ βελτιωμένη φύση ἀπ' τοὺς γεγνητόρες του ; Γιατί τότε αὐτὴ ἡ λατρεία στὸ παρωχημένο ; Οἱ αἰῶνες συνωμοτοῦν ἐνάντια στὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν αὐτάρκεια τῆς ψυχῆς. Ὁ χρόνος κι ὁ χῶρος εἶναι ἀποχρώσεις τοῦ φωτός, μὰ τὸ ἴδιο τὸ φῶς εἶναι ἡ ψυχὴ : ὅπου φανεῖ ἔγινε μέρα· ἀπ' ὅπου ἔλειψε ἔγινε σκοτάδι· κι ἡ ἱστορία εἶναι αὐθάδεια καὶ πρόκληση ἀν θέλει νὰ εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἀπλή ἔκθεση ἢ μιὰ παραβολὴ τοῦ εἶναι μου καὶ τοῦ ἀναπτύγματος τοῦ ἐγώ μου

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι δειλὸς κι ὁλοένα ἀπολογεῖται· τοῦ λείπει ἡ παρρησία καὶ τὸ θάρρος· δὲν τολμάει νὰ πεῖ «Εἶμαι», «Σκέφτομαι», ἀλλὰ ἐπαναλαμβάνει τὸ τι εἶπε, σὲ παρόμοιες περιπτώσεις, ἕνας ἅγιος ἢ ἕνας σοφός. Αἰσθάνεται μειωμένος μπροστὰ στὴν αὐτοτέλεια πού ἔχει τὸ χορτάρι ἢ ἕνα ἀνθισμένο ρόδο. Τὰ ρόδα πού βρίσκονται κάτω ἀπ' τὸ παράθυρό μου δὲν ἀναφέρονται, σὲ προγενέστερα ἢ σὲ καλύτερα ρόδα· εἶναι αὐτὰ πού εἶναι ὑπάρχουσι σήμερα· σὲ πλήρη συμφωνία μὲ τὸ Θεό. Ὁ χρόνος εἶναι γι' αὐτὰ ἀνύπαρκτος. Εἶναι, ἀπλῶς, ρόδα καὶ εἶναι τέλεια σὲ κάθε στιγμή τῆς ὑπαρξῆς τους. Ἡ ζωὴ ἐνεργεῖ καὶ μέσα στὸ κλειστὸ μπουμπούκι, καὶ στ' ὀλάνθιστο λουλούδι, καὶ στὴ ρίζα τους. Εἶναι ἱκανοποιημένα· καὶ ταυτόχρονα ἱκανοποιοῦν, δηλ.

πληρούς, και τὸ σκόπο τῆς φύσης. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως διαρκῶς ἀναφέρεται ἢ θυμᾶται· δὲ ζεῖ στὸ παρόν, μὰ μὲ ἀνεστραμμένους τοὺς βολβούς τῶν ματιῶν του θρηγεῖ τὸ παρελθόν, ἢ, ἀδιαφορώντας γιὰ τοὺς θησαυρούς ποὺ τὸν τριγυρίζουν, σηκώνεται στὶς μύτες τῶν ποδιῶν του γιὰ ν' ἀτενίσει τὸ μέλλον. Δὲ θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ βρεῖ τὴν εὐτυχία του και νὰ συνειδητοποιήσει τὴ δύναμή του, ἀν δὲν ἀποφασίσει νὰ ζήσει τὸ τώρα, σὲ συμφωνία μὲ τὴ φύση, κι ἀνεξάρτητος ἀπὸ χρονικὲς ἐξαρτήσεις.

Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀρκετὰ πρόδηλο. Κι ὅμως γιὰ δέστε πόσοι ἄνθρωποι ποὺ δὲν τοὺς λείπει ἡ προσωπικότητα, δὲν τολμοῦν ν' ἀκούσουν τὸν ἴδιο τὸ Θεό, ἐκτὸς ἀν μιλάει μὲ τὸ στόμα δὲν ξέρω ποιοιοῦ Δαυίδ, Ἱερεμία ἢ Παύλου. Δὲν πρέπει νὰ δίνουμε πάντα τόσο μεγάλη ἀξία σὲ κάποια κείμενα ἢ σὲ κάποιες γραμμές. Βλέψατε σὰν τὰ παιδιὰ ποὺ ἐπαγκαλαμβάνουν τὶς φράσεις ποὺ ἀκούουν ἀπ' τὸ περιβάλλον τους, και, ὅσο μεγαλώνουν, φροντίζουν ν' ἀποστηθίζουν ὅσα τυχαίνει ν' ἀκούσουν ἀπὸ σοβαρὰ ἄτομα — καταβάλλοντας κόπο γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουν ἀκριβῶς τὶς ἴδιες μ' ἐκεῖνα λέξεις ἀργότερα, σὰ μεστῶσουν και συγκροτήσουν δικό τους κόσμο, εἶναι πρόθυμοι νὰ ξεχάσουν ὅλα αὐτὰ γιατί νιώθουν πὼς ὅταν βρεθοῦν σ' ἀνάλογη περίσταση θὰ μπορέσουν νὰ ἐκφράσουν τὰ ἴδια πράγματα μὲ δικὰ τους λόγια. Ἄς ζοῦμε μὲ τὴν ἀλήθεια, και τότε θὰ μποροῦμε νὰ βλέπουμε τὴν ἀλήθεια. Εἶναι εὐκολο γιὰ τὸ δυνατὸ νὰ εἶναι δυνατός, και γιὰ τὸν ἀδύνατο νὰ εἶναι ἀδύνατος. Ὅταν γεμίσει ὁ κόσμος μας μὲ παρθένες ἐντυπώσεις ἀπ' τὴ ζωὴ, μ' ἀνακούφιση θὰ ξεφορτώσουμε τὴ μνήμη μας ἀπ' ὅσα θησαυρίσματα ἔχει μαζέψει, σὰ νὰ ἦταν ἀχρηστα κουρέλια και σκύβαλα. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζεῖ «ἐν Θεῷ», ὁ ἦχος τῆς φωνῆς του μοιάζει μὲ τὸ κελάρυσμα τοῦ ρυακιοῦ και τὸν ψιθυρο τῆς σταχυοθάλασσας.

Και ἡ ὑπέρτατη ἀλήθεια, στὸ θέμα αὐτό, παραμένει, ὡστόσο, ἀνείπωτη· ἴσως και νὰ μὴ μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ· γιατί ὅσα λέμε εἶναι ἀξεδιάλυτα μηνύματα, ποὺ φτάνουν ὡς ἐμᾶς ἀπ' τοὺς ἀνεξερεύνητους τόπους τῆς διαίσθησης. Κάνοντας μιὰ προσπάθεια, νὰ προσεγγίσω αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, θὰ πῶ τοῦτο: πὼς, γιὰ νὰ φτάσεις σ' ἐκείνη τὴν ἀμεση ἐπικοινωνία μὲ τὸ θεῖο ἢ τὴ φύση δὲ θὰ χρησιμοποιήσεις κανένα γνωστὸ ἢ ὀρισμένο τρόπο· δὲ θ' ἀκολουθήσεις τ' ἀχνάρια κάποιου ἄλλου· δὲ θὰ ὀδηγηθεῖς ἀπὸ ἄνθρωπο· δὲ θὰ φωτιστεῖς ἀπὸ ὀνόματα· ὁ τρόπος, ἡ σκέψη, ἡ οὐσία τοῦ κάλοῦ θὰ εἶναι ὀλότελα πρωτόγνωρα και καινούργια. Ἡ πείρα και τὰ παραδείγματα θὰ σοῦ εἶναι ἀχρηστα. Ὅσοι προῦπήρξαν ἀπὸ σένα ἦταν πρόσκαιροι δέκτες, ποὺ τώρα δὲ μποροῦν νὰ μεταδώσουν τίποτα. Δὲ θὰ ὑπάρχει ἐκεῖ οὔτε φόβος οὔτε ἐλπίδα. Γιατί· και στὴν ἐλπίδα εἶναι κρυμμένο κάποιο κα-

τώτερο αίσθημα. Τώρα βρισκόμαστε στην έκσταση. Έκεί δεν υπάρχει ούτε ευγνωμοσύνη, καλά - καλά ούτε χαρά. Η ψυχή υψώνεται επάνω απ' τα πάθη. Αποκαλύπτει την ταυτότητα των πραγμάτων και την ένιαία πηγή του σύμπαντος. Νιώθει ένορατικά και την ύπαρξη της Αλήθειας και της παγκόσμιας Ισορροπίας. Τότε η ψυχή γαληνεύει γιατί συνειδητοποιεί την ένυπάρχουσα αρμονία. Μεγάλες εκτάσεις, ωκεανοί, μακρά διαστήματα χρόνου, έτη, αιώνες εκμηδενίζονται. Αυτό που τώρα σκέφτομαι κι αισθάνομαι υπήρξε πάντα το θεμέλιο όπου υψώθηκαν προηγούμενες καταστάσεις ζωής, όπως τώρα είναι και δικό μου θεμέλιο, και θα είναι και στο μέλλον για ό,τι αποκαλούμε ζωή και για ό,τι αποκαλούμε θάνατο.

Αυτό που ζούμε έχει σημασία, όχι εκείνο που ζήσαμε. Η δύναμη παύει να εκδηλώνεται τη στιγμή της ακινησίας· υπάρχει όμως συγκεντρωμένη, έκρηκτική τη στιγμή που ετοιμάζεται να μεταβεί από μια κατάσταση σε μιαν άλλη· στο ξεκίνημα για ένα σκοπό. Ο κόσμος μισεί αυτή την κατάσταση· δεν ανέχεται η ψυχή να αναπτύσσεται· γιατί τούτο καταρρακώνει το παρελθόν· κάνει το λαμπρό να ξεφτίζει· γκρεμίζει τις καθιερωμένες αξίες· μπερδεύει τον άγιο με τον αγύρτη· βάζει τον Ιούδα στην ίδια μοίρα με το Χριστό. Μήπως όσα λέμε για αυτοπεποίθηση είναι φλυαρίες; Καθόσο θα υπάρχει ψυχή, θα υπάρχει και δύναμη όχι αυθύπαρκτη, αλλά εξάρτημένη. Είναι επιπόλαιος ο τρόπος που μιλούμε για πεποίθηση. Καλύτερα είναι να μιλούμε για εκείνο που μας επιβάλλεται, γιατί αυτό ενεργεί επάνω μας και μέσα από μας. Οποιος κατέχει μεγαλύτερη δόση ψυχής, με παίρνει κάτω απ' την κυριαρχία του, και χωρίς να το επιδιώξει εξασκεύει αθέλητα την επίβολή του. Γύρω του θα περιστρέφομαι, υπακούοντας σε μιαν άορατη έλξη. Όταν γίνεται λόγος για εξαιρετη αξία, νομίζουμε πως πρόκειται για κούφια ρητορεία. Δε βλέπουμε όμως ότι αξία είναι Ισχύς, και πως ένας άνθρωπος ή μια ομάδα ανθρώπων, που θα ένστερνιστούν αρχές επιβαλλόμενες απ' την Ίδέα, μπορούν να υπερισχύσουν επάνω σε πολιτείες, σ' έθνη, βασιλιάδες, πλούσιους και ποιητές που είναι στερημένοι απ' αυτές τις αρχές.

Το υπέρτατο και θεμελιακό συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε, τόσο σε τούτο όσο και σ' οποιοδήποτε θέμα, είναι πως όλα υπάρχουν σ' αυτό το παντοδύναμο Ένα. Η αξία είναι ο κυρίαρχος, ο δημιουργός, ή πραγματικότητα. Τα πάντα αποκτούν σημασία κατά το μέτρο που περικλείουν αξία. Στη φύση ο ίδιος νόμος επικρατεί στα φαινόμενα της συντήρησης και της ανάπτυξης. Η Ισορροπία που έχει μέσ' στο κενό ένας πλανήτης, ή δύναμη που βρίσκει το λυγισμένο απ' τον άνεμο δέντρο να ξαναστυλω-

θεϊ, ὁ ζωικὸς ἀνεφοδιασμὸς κάθε φυτοῦ καὶ κάθε ζώου, εἶναι ἀποδείξεις πὼς ὑπάρχει παντοῦ καὶ μέσα σ' ἕνα μιὰ αὐτάρκης ψυχὴ, μιὰ ψυχὴ ποὺ βρσίζεται στὶς δυνάμεις τῆς.

Μιὰ κι ὅλα ἔχουν τὴν τάση νὰ συγκεντρώνονται, ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἄς προσπαθήσουμε νὰ προφυλάξουμε τὸν ἑαυτό μας ἀπ' τὴ διάλυση· ἄς εἴμαστε ἐνωμένοι μὲ τὴ ρίζα μας. "Ἄς σταματήσουμε τὸν ὄχλο, τὰ βιβλία, τοὺς θεσμοὺς ποὺ θέλουν νὰ εἰσβάλουν μέσα μας, ἀπευθύνοντάς τους τὴν ἀπλή διακήρυξη πὼς ἀνήκουμε σὲ κάτι ἄλλο." Ἄς τοὺς ποῦμε ν' ἀποκαλυφθοῦν γιατί ἐδῶ θὰ συναντήσουν τὸν Θεό. Μὲ τὴν ἀπλότητά μας ἄς τοὺς ντροπιάζουμε καὶ μὲ τὴν πίστη μας στὸν ἀτομικό μας νόμο ἄς τοὺς δείχνουμε τὴ φτώχεια τους μπροστὰ στὸ δικό μας τὸ πλοῦτος.

Τώρα ὅμως εἴμαστε συρφετός. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπιβάλλει στὸν ἄνθρωπο σεβασμό, οὔτε εἶναι πρόθυμο τὸ πνεῦμα τοῦ ν' αὐτοσυγκεντρωθεῖ καὶ νὰ ἔρθει σ' ἐπαφή μὲ τὸν αἰώνιο ὠκεανό, ἀλλὰ παραδέρνει ἐδῶ - ἐκεῖ ζητώντας ἕνα κύπελλο νερὸ ἀπ' τὶς ὕδριες τῶν ἄλλων. Πρέπει νὰ πορευθοῦμε μόνοι. Ἡ ἀπομόνωση πρέπει νὰ προηγηθεῖ τῆς καλῆς ὀργανωμένης κοινωνίας. Μοῦ ἀρέσει ἢ ἐρημιὰ τοῦ σιωπηλοῦ ναοῦ, παρὰ ἢ ὥρα τῆς λειτουργίας. Πόσο ἀπόμακρα, γαλήνια, ἀγνὰ εἶναι τὰ πρόσωπα ὅταν περιζωστοῦν μ' ἕνα περίβολο ἢ ἕνα ἄβατο ἱερό! "Ἄς κρατοῦμε πάντα τὴν ἀπόσταση. Δὲ νομίζω πὼς πρέπει ν' ἀνεχόμαστε τὰ καπρίτσια τῶν φίλων μας, ἢ τῆς γυναίκας μας, τοῦ πατέρα μας καὶ τῶν παιδιῶν μας ἐπειδὴ μοιράζονται τὴ ζεστασιά τοῦ ἴδιου μ' ἐμᾶς τζακιοῦ, ἢ ἐπειδὴ λέγεται πὼς ἔχουν τὸ ἴδιο μ' ἐμᾶς αἷμα. Καὶ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἔχω τὸ ἴδιο αἷμα. Μήπως θὰ ἔπρεπε γι' αὐτὸ νὰ παραδέχομαι κι ὅλα τους τὰ καμώματα καὶ τὶς παραφορὲς τους, καὶ μάλιστα σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ ντρέπομαι γι' αὐτά; "Ὁχι. Ἡ ἀπομόνωσή σου ὅμως δὲν πρέπει νὰ εἶναι μηχανικὴ, δηλ. ὑλική, ἀλλὰ πνευματικὴ· πρέπει νὰ εἶναι ἀνοδος. Κάθε τόσο ὀλόκληρος ὁ κόσμος, θαρρεῖς, ἔχει συνωμοτήσει νὰ σ' ἐνοχλεῖ μὲ διάφορες σπουδαιοφανεῖς ἀσημαντότητες. Φίλοι, παιδιά, ἄνθρωποι μὲ τοὺς ὁποίους ἔρχεσαι σὲ συναλλαγή, ἢ ἀρρώστια, ὁ φόβος, ἢ ἀνάγκη, ἢ φιλανθρωπία, ἔρχονται, χτυποῦν τὴν πόρτα τοῦ ἡσυχαστηρίου σου καὶ λένε: «Ἐδῶ, καὶ δῶσε μας προσοχή». Ἐσύ, ὅμως, δὲν πρέπει νὰ κουνηθεῖς ἀπ' τὴ θέση σου· ἀπόφυγε τὸ συγχρωτισμὸ μαζί τους. Ἡ τάση ποὺ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐνοχλοῦν τοὺς ἄλλους προέρχεται ἀπὸ ἕνα ἐλάττωμα ποὺ φανερώνει ἀδυναμία. Δὲ θὰ ἐπιτρέψω κανένα νὰ μὲ πλησιάζει ἐκτὸς ἂν τὸ θελήσω ἐγώ. «Ν' ἀγαποῦμε ἐκεῖνο ποὺ ἔχουμε· μόλις ἀρχίσει ἢ ἐπιθυμία γιὰ κάτι ἄλλο, σκοτώνεται μέσα μας ἡ ἀγάπη».

"Ἄν δὲ μπορούμε νὰ ὑψωθοῦμε μὲ μιᾶς στοὺς ἱεροὺς χώρους

τῆς ψυχῆς καὶ τῆς πίστεως, ὡς ἀντισταθοῦμε τουλάχιστο στοὺς πειρασμούς· ὡς σαλπίσουμε ἐγερτήριο παιάνα κι ὡς ξυπνήσουμε τὸν Θὸν καὶ τὸν Βόταν, τοὺς σαξονικοὺς θεοὺς τῆς ἀντρείας καὶ τῆς τόλμης. Αὐτὸ θὰ γίνεῖ ἂν ἔγκαιρα ἀρχίσουμε νὰ λέμε τὴν ἀλήθεια. Σταμάτησε τὶς ἐπίπλαστες οἰκειότητες, τὶς ἐπίπλαστες συμπάθειες. Πάψε νὰ ρυθμίζεις τὴ ζωὴ σου σύμφωνα μὲ τὶς προσδοκίες ποὺ ἔχουν γιὰ σένα, οἱ δικοὶ σου, οἱ παράπλανημένοι αὐτοὶ ποὺ ἐπιζητοῦν μὲ κάθε τρόπο νὰ παραπλανήσουν κι ἐσένα. Πές σ' αὐτούς: «Ἐ, πατέρα, μάνα, γυναίκα, ἀδελφέ, φίλε, ἔζησα ὡς τὰ τώρα μὲ προσχήματα. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα ἀνήκω στὴν ἀλήθεια. Σὰς λέω πὼς δὲ θὰ ὑπακούω πιά σ' ἄλλους νόμους, θὰ ὑπακούω μονάχα στὸν αἰώνια νόμο. Δὲ θὰ εἶμαι πιά συμβαλλόμενος μ' ἐσᾶς, ἀλλὰ γνήσιος συγγενής. Θ' ἀγωνιστῶ νὰ συντήρησω τοὺς γονεῖς μου, τὴν οἰκογένειά μου, νὰ εἶμαι πιστὸς σύζυγος — ὅμως τὰ καθήκοντά μου αὐτὰ θὰ τὰ ἐκπληρώσω μ' ἕναν καινούργιο καὶ πρωτόφαντο τρόπο. Ἀπομκρύνομαι ἀπ' τὶς συνήθειές σας. Πρέπει ν' ἀφοσιωθῶ στὸν ἑαυτό μου. Δὲν πρόκειται πιά νὰ ὑποταχθῶ στὴ θέλησή σας, μὰ οὔτε καὶ νὰ παραδῶ τὶς ὑποχρεώσεις μου. Ἄν θὰ μ' ἀγαπᾶτε ἔτσι ὅπως εἶμαι, τόσο τὸ καλύτερο γιὰ ὄλους μας. Ἄν ὄχι, θὰ ἐπιδιώκω νὰ εἶμαι ἄξιος ὥστε νὰ μ' ἀγαπήσετε. Δὲ θὰ κρύβω τὶς προτιμήσεις μου ἢ τὶς ἀντιπάθειές μου. Ἐτσι θ' ἀποδείχνω τὴν πίστη μου πὼς ὅ,τι εἶναι βαθὺ εἶναι καὶ ἑρό, καὶ πὼς δὲ θὰ διστάσω, μπροστὰ σὲ θεοὺς κι ἀνθρώπους, νὰ κάνω ἐκεῖνο ποὺ μοῦ ἐπιβάλλει ἡ καρδιά μου καὶ γεμίζει τὸ στήθος μου μὲ ἱκανοποίηση. Ἄν εἴστε ἀκέραιος, θὰ σὰς ἀγαπῶ· ἂν ὄχι, δὲ θὰ ἐξαπατῶ ἐσᾶς καὶ τὸν ἑαυτό μου μὲ ὑποκριτικὰ παρεπόμενα. Ἄν κι ἐσεῖς πιστεύετε στὴν ἀλήθεια, ὄχι ὅμως στὴν ἴδια ἀλήθειά μ' ἐμένα, πηγαίνετε τότε νὰ συναντήσετε τοὺς ὁμοϊδεάτες σας, κι ἐγὼ τοὺς δικούς μου. Δὲ φέρνομαι ἔτσι· γιὰτὶ εἶμαι ἐγωιστής, μ' ἀπὸ ταπεινότητα κι εἰλικρίνεια. Εἶναι καὶ δικό σας συμφέρον, ὅπως καὶ δικό μου κι ὄλων τῶν ἀνθρώπων, ὅσον καιρὸ κι ἂν ἔχουμε ζήσει στὸ ψέμα, νὰ κάνουμε στροφή καὶ νὰ ζήσουμε στὴν ἀλήθεια. Σὰς εἶναι δυσάρεστη σήμερα μιὰ τέτοια γλῶσσα; Ὅμως κι ἐσεῖς, ὅπως κι ἐγώ, θ' ἀγαπήσετε αὐτὸ ποὺ σὰς ὑπαγορεύει ἡ φύση σας, ἂν στήσετε αὐτὶ καὶ τὴν ἀκούσετε· κι ἂν ἀκολουθήσουμε ὅλοι τὴν ἀλήθεια, δὲ θὰ ξαστοχήσουμε ἀπ' τὸ δρόμο ποὺ φέρνει στὴ σωτηρία». Μπορεῖ ὅμως, μὲ τὰ λόγια σου αὐτὰ νὰ προξενήσεις λύπη στοὺς δικούς σου καὶ στὸς φίλους σου. Ναι. Ὡστόσο δὲ μπορῶ ν' ἀπάλλοτριώσω τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ δύναμή μου, γιὰ νὰ κατοχυρώσω τὴ δική τους εὐαισθησία. Καὶ ὕστερα, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν στιγμὲς εἰλικρίνειας, ὅταν ἀφήνονται κάποτε νὰ εὐαγγελιστοῦν ἀπ' τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια· ἴσως τότε νὰ δικαιολογήσουν τὴ στάση μου καὶ νὰ μὲ μιμηθοῦνε.